

УДК 598.2(083.7)

ФОРМИ УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ РОДОВОГО РІВНЯ В КЛАСИФІКАЦІЇ ПТАХІВ ФАУНИ УКРАЇНИ

Г. Фесенко

*Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України
вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, 01601, Україна
e-mail: redbook@izan.kiev.ua*

Проаналізовано склад українських назв родів, які використовують у науковій зоологічній літературі стосовно вітчизняної фауни птахів. Виділено лексичні й лексикографічні форми назв та досліджено їхні зміни в головних першоджерелах протягом ХХ ст. Розглянуто варіанти назв, уживаних більш ніж для 100 родів. Виокремлено форми назв родів і видів, які доцільно використати в разі уніфікації складу національних назв для використання в наукових першоджерелах. Запропоновано підхід в укладанні переліку українських назв родового рівня в класифікації птахів світу, який ґрунтується на використанні таких форм назв, що вже є у національній номенклатурі птахів.

Ключові слова: національна номенклатура, назва роду, фауна птахів, Україна.

Розвиненість національної спеціальної лексики, яку використовують у різних галузях науки, значно відображає рівень розвитку національної наукової думки. Для зоологічних наук важливим елементом спеціальної лексики є номенклатура об'єктів дослідження, оскільки застосування лише латинських назв як наукових не тільки обмежує функціонування живої національної мови, а й створює помітне відчуження між власне науковцями і рештою користувачів накопичених знань. Тому в національних спільнотах, де природничі дослідження набули значного розвитку, сформувалася національна номенклатура видів тварин не лише місцевої фауни, а й загальносвітової. Скажімо, практично для кожного виду світової фауни птахів в англійській мові використовують як окремі національні назви, так і ряди синонімічних назв. Є національна орнітологічна номенклатура в російській мові [1]. Для польської мови національні назви птахів наводять у цілісному уніфікованому переліку [19].

Національної номенклатури об'єктів світової фауни потребує і українська мова. В процесі діяльності національні зоологічні музеї щораз частіше стикаються з проблемою оформлення експозиції з використанням української природничої номенклатури, каталогізації музейних фондів національною мовою. Під час викладання зоогеографії на природничих факультетах вузів використання національної номенклатури також стало актуальним.

Нагальність вирішення завдань зі створення на наукових засадах уніфікованої української зоологічної номенклатури підтверджена хоча б тим, що вже зроблені перші публікації варіантів українських назв таксонів світової теріофауни [10]. Українською мовою перекладено практично всі варіанти російських назв таксонів з [12]. Однак переклад зроблено без належної ревізії, без спроби уніфікувати склад національних назв, що особливо необхідне для наукових першоджерел. В українську мову перенесено весь тягар системи омонімів, що накопичився в російській мові, коли для таксонів різного рівня вжито однакові форми назв. У певних видавців є наміри так само вчинити і з українською номенклатурою птахів світу. Плутанину, яка створена в іноземній мові, переносять в українську зоологічну номенклатуру.

Як у латинській, так і в українській мовах головною лексичною формою, від якої походять усі інші, є назва роду. Від базової родової назви за допомогою кінцевих морфем утворюють назви головних вищих таксонів, а з використанням додаткових означень – назви видів і підвидів. Тому з огляду на потребу укладання української номенклатури птахів світу важливо з'ясувати, які форми родових назв уже є у вітчизняній орнітологічній класифікації, щоб узяти їх за приклад.

Першу суттєву спробу уніфікувати українські назви таксонів різних рівнів у класифікації птахів для вживання в наукових першоджерелах зробив М. Шарлемань [17]. З усіх національних назв, наведених цим автором, лише незначна частина стосувалася родового таксона. Однак ця праця заклала найвагоміше підґрунтя для подальшого формування автентичної української орнітологічної номенклатури таксона саме родового рівня як першооснови будь-якої зоологічної класифікації.

Іншим джерелом, у якому наведені варіанти українських назв майже для всього складу одиниць таксонів таких рівнів, як вид, рід, родина, ряд, став “Визначник птахів УРСР” [23]. У цій праці через низку соціально-політичних причин для означення родів і таксонів інших рівнів наведено запозичення з іноземних мов.

Зі значним повторенням назв родів, використаних у цьому визначнику, та з доповненням назвами для родів, які почали виділяти в сучасних класифікаційних системах, опубліковано окремі випуски фундаментального видання “Фауна України” [4, 6, 11]. Фахівці-орнітологи в останній чверті ХХ ст. також підготували перший національний польовий визначник “Птахи України” [8]. Він уміщував трохи ширший (на той час майже весь) склад видів вітчизняної орнітофауни, і в ньому більша частина українських назв таксонів усіх рівнів була дещо видозмінена за зразком подібних російськомовних видань.

Тоді ж видано відомий “Російсько-українсько-латинський зоологічний словник. Термінологія і номенклатура” [7], де автори навели нерідко нові для української мови варіанти назв, у тому числі й птахів, здебільшого відходячи від тодішніх традицій у вітчизняній орнітологічній номенклатурі, що сформувалися на засадах використання живої української мови, і схилившись до її надмірної формалізації. В цьому словнику не наведені всі можливі синоніми для окремих видів чи родів, як це зробив М. Шарлемань [17], а зазначено переважно по одній українській назві для того чи іншого виду, роду, родини або ряду. Лише в окремих випадках є одна чи дві додаткові назви. В такий спосіб ці назви пропонували для використання саме в наукових джерелах, фактично вони мали набути статусу наукових українських назв.

Останнім кроком у формуванні спеціальної орнітологічної лексики після усвідомлення не виправданості й згубності відмови від автентичної національної зоологічної номенклатури, а також тривалого обговорення змін у номенклатурі назв птахів вітчизняної фауни, які сталися протягом ХХ ст., було укладання новітнього “Анотованого списку українських наукових назв птахів фауни України” [14, 15]. В праці використано головно доробок М. Шарлеманя [17], тобто в багатьох випадках відбулося повернення до першоджерела спеціальної національної лексики.

Усі названі праці використані для аналізу того, які форми назв родового рівня утворилися у вітчизняній орнітологічній номенклатурі й наскільки вони в ній усталились.

Подібності й відмінності у використанні назв родового рангу в різних першоджерелах найліпше з'ясувати, розмістивши відповідний лексичний матеріал у таблиці. У таблиці наведено тільки половину з 207 родів орнітофауни України, тобто ті, стосовно яких у проаналізованих першоджерелах вжито відмінні українські назви. До родів, що не

увійшли в таблицю, застосовують здебільшого однослівну форму українських назв, які остаточно усталились у національній номенклатурі, через що їх різні автори використовують без видозмін.

Окремого стовпця з матеріалами зі “Словника зоологічної номенклатури” [17] в таблиці нема, оскільки українських назв одиниць таксона родового рівня вітчизняної фауни птахів у ньому наведено обмаль, зокрема, для родів “*Acrocephalus*. Очеретянка. ... *Aquila*. – Орел. ... *Columba*. Голуб. ... *Puffinus*. – Буровісник. ... *Sylvia*. Кропив’янка. ... *Tringa*. – Коловодник”. Крім того, через особливості друку у визначнику “Птахи України” [8] не можна відразу побачити, з великої літери починаються українські назви родів чи ні. Втім на сторінці 5 цього першоджерела назви рядів і родин написані саме з великої літери, тому назви родів у таблиці наведені так само. У решті випадків графічна форма українських назв повністю відповідає матеріалам першоджерел.

Якщо не враховувати термінологічно-номенклатурної праці О. П. Маркевича і К. І. Татарка [7], автори якої не спеціалізувалися в орнітології, то найбільш відмінні назви наведені в “Анотованому списку українських наукових назв птахів фауни України” [15]. Ця праця поки що єдина, у якій детально обґрунтовано обрання більшості відновлених національних назв.

Одразу зазначимо, що в усіх проаналізованих працях національні назви родів наведені у формі однини. Цим українська традиція в укладанні систематичних і номенклатурних орнітологічних переліків збігається з відповідною нормою латинської номенклатури, за якою назву роду вживають у формі іменника в однині [9]. Для порівняння, в одних російськомовних публікаціях національні назви родів є в однині [1, 16], в інших – у множині [5]. На нашу думку, усталеної традиції в українських першоджерелах треба дотримуватися й надалі, а множинну форму від родових назв доцільно використати для означення таксонів вищого рангу.

З таблиці зрозуміло, що за акцентованістю національних назв родів першоджерела можна розподілити на ті, де назви написані з малої літери, і ті, де вони написані з великої літери, що відповідає нормі для латинської номенклатури. Для уніфікації варто дотримуватись норми, визначеної в латинській мові, оскільки кожна з родових назв є власною назвою якоїсь з одиниць таксона родового рівня. До того ж, коли назва роду і виду збігаються, наприклад, рід *Tadorna* von Okeu – Галагаз і вид *Tadorna tadorna* (Linnaeus) – галагаз, то за формою написання початкової літери ці таксони мали б чітку графічну відмінність. Це також добре проілюструвати на моновидових родах, таких як рід *Clangula* Leach – Морянка з видом *Clangula hyemalis* (Linnaeus) – морянка чи рід *Remis* Jarocki – Ремез з видом *Remis pendulinus* (Linnaeus) – ремез.

За нормою “Міжнародного кодексу зоологічної номенклатури” в латині видове означення в бінарній назві виду пишуть з малої літери [9]. Написання таким способом і однослівної української назви виду фактично узгоджується з зазначеною нормою, оскільки надає назві саме видовий ранг, і в деяких випадках демонструє відсутність у назві виду родового елемента, що властиво живій мові, наприклад в українських назвах видів *Nycticorax nycticorax* (Linnaeus) – квак, *Coturnix coturnix* (Linnaeus) – перепілка, *Spinus spinus* (Linnaeus) – чиж. Принагідно зазначимо, що написання за зразком латині з великої літери і національної двослівної назви виду (з родовим елементом), з одного боку, заформалізувало б національну номенклатуру, а з іншого, – суперечило б граматичним правилам української мови, тому що як двослівні, так і однослівні назви видів традиційно вживають також у загальному значенні як синоніми понять “птах” або “особина”, які пишуть з малої літери.

Стосовно наслідування норм “Міжнародного кодексу зоологічної номенклатури”, за яким латинська назва виду має бути обов’язково бінарною, то в живій мові штучну біномізацію не можна вважати виправданою, про що зазначав ще О. Яната [18]. Тому написання однієї й тієї ж назви з великої чи малої літер давало б додаткову змогу розпізнавати в тексті означення різних рівнів таксонів.

Інша форма українських назв родового рівня менше зіставна з латинським відповідником, оскільки вона двослівна і складається, як звичайно, з іменника та прикметника. Головне питання у використанні двослівних назв – у якій послідовній треба вживати іменник і прикметник. Наприклад, у “Словнику зоологічної номенклатури” [17] назви видів починаються з іменника. У назвах як видів, так і родів у “Визначнику птахів УРСР” [2, 3] теж спочатку поставлено іменник, а потім пов’язаний з ним прикметник. У випусках “Фауни України” [4, 6, 11], термінологічно-номенклатурному зоологічному словнику [7] і польовому визначнику [8] порядок слів у назвах таксонів зворотний. В “Анотованому списку українських наукових назв птахів фауни України” [15] був використаний дещо інший підхід: щоб унаочнити різницю між схожими назвами таксонів різного рівня, для українських назв видів за зразками “Словника зоологічної номенклатури” і “Визначника птахів УРСР” застосовано таку послідовність частин мови, яка властива латинським назвам видів, тобто іменник і прикметник, а в назвах родів з тією ж лексикою порядок слів протилежний. Отже, скажімо, назва полівидового роду *Asio* Brisson – Вухата сова графічно відрізняється від назви виду *Asio otus* (Linnaeus) – сова вухата. В класифікації вітчизняної орнітофауни є ще два подібні роди, українську номенклатуру яких можна укладати за цим правилом: рід *Calandrella* Каур – Малий жайворонок та рід *Melanocorypha* Воє – Степовий жайворонок. Зрозуміло, що й для моновидових родів з двослівними назвами його використання також доцільне, наприклад, для роду *Panurus* Koch – Вусата синиця. Комбінування частин двослівної назви фактично враховує обидві форми послідовності слів у ній, які виникли в систематичних переліках орнітофауни України.

У термінологічно-номенклатурному зоологічному словнику [7] застосовано принцип жорсткої формалізації, який виявився в тому, що двослівна українська назва роду була функціонально урівняна з однослівною, а через штучну біномізацію в назві виду до фактично двослівного родового елемента додано звичне або нове видове означення. Наприклад, рід *Rufibrenta* Bonaparte одержав назву “червоновола казарка”, а відповідний вид *Rufibrenta ruficollis* (Pallas) – “червоновола казарка строката” (видове прикметникове означення “строката” стосовно цього виду наведене вперше). В іншому випадку вид *Ardeola ralloides* (Scopoli) отримав назву “кошлата чапля жовта”, оскільки рід *Ardeola* Воє названо “кошлата чапля” (прикметник запозичений з російської і вперше використаний в українській назві роду). Подібна ситуація склалася і з видом *Gelochelidon nilotica* (Gmelin), який у згаданому словнику названо “мартинодзьобий крячок чорнодзьобий” через стосунок до роду *Gelochelidon* C.L. Vrehm – “мартинодзьобий крячок” (прикметник запозичений теж з російської і вперше використаний в українській назві). Перелік подібних прикладів можна продовжити. Такі штучні, умовно біномізовані, а фактично трислівні, назви не були сприйняті орнітологами, оскільки їхня незручність для використання очевидна.

Особливим варіантом двослівної назви є українське означення роду *Chlidonias* Rafinesque – Болотяний крячок [8, 15] або Крячок болотяний [2, 3]. Це приклад узагальнованої назви роду, тобто назви, яка в такому поєднанні іменника і прикметника не повторюється в жодній назві видів, що належать до цього роду. Назва “Болотяний крячок” ві-

Українські назви деяких родів у класифікації птахів вітчизняної фауни в головних наукових першоджерелах*

Рід**	Фауна України [3, 6, 11]	Воїнственський Кістяківський [2, 3]	Марисова, Талпош [8]	Маркевич, Татарко [7]	Фесенко, Бокотей [15]
1	2	3	4	5	6
<i>Podiceps</i> Latham	норець	Норець	Норець	норець	Пірникоза
<i>Botaurus</i> Stephens	бугай	Бугай	Бугай	водяний бугай	Бугай
<i>Ardeola</i> Boie	чапля жовта	Чапля жовта	Жовта чапля	кошлата чапля	Жовта чапля
<i>Bubulcus</i> Bonaparte	чапля єгипетська	Чапля єгипетська	Єгипетська чапля	мала чепура	Єгипетська чапля
<i>Egretta</i> T. Forster	чапля біла	Чапля біла	Біла чапля	біла чапля	Чепура
<i>Platalea</i> Linnaeus	колпиця	Колпиця (косар)	Колпиця	ковпик, колпиця	Косар
<i>Branta</i> Scopoli		Казарка	Казарка	казарка, гусарка	Казарка
<i>Rufibrenta</i> Bonaparte			Червоновола казарка	червоновола казарка, казарка	Червоновола казарка
<i>Netta</i> Kaup		Чернь червоно-дзьоба	Червоно-дзьоба	чернь нирок	Червонодзьобий Червонодзьоба
<i>Aythya</i> Boie		Чернь	Чернь	нирок	Чернь
<i>Somateria</i> Leach		Гага	Гага	гага	Пухівка
<i>Mergus</i> Linnaeus		Крохаль	Крохаль	крех, крохаль	Крех
<i>Milvus</i> Lacedede	шуліка	Шуліка	Шуліка	шуліка, коршак	Шуліка
<i>Buteo</i> Lacedede	канюк	Канюк	Канюк	канюк, каня	Канюк
<i>Gypaetus</i> Storr	бородач		Бородач	ягнятник	Ягнятник
<i>Neophron</i> Savigny	гриф чорний	Гриф чорний	Чорний гриф	чорний гриф	Гриф
<i>Lagopus</i> Brisson	біла куріпка	Куріпка біла	Біла куріпка	біла куріпка	Біла куріпка
<i>Lyrurus</i> Swainson	тетерев	Тетерев	Тетерев	тетерев, тетерук	Тетерук
<i>Tetrao</i> Linnaeus	глухар	Глухар	Глухар	глухар	Глушець
<i>Tetrastes</i> Keyserling et Blasius	рябчик	Рябчик	Рябчик	рябчик	Орябок
<i>Alectoris</i> Kaup	кеклик	Кеклик	Кеклик	кеклик, кам'яна куріпка	Кеклик
<i>Coturnix</i> Bonaparte	перепел	Перепел	Перепел	перепілка, пере-Перепілка	пел
<i>Anthropoides</i> Vieillot	степовий журавель		Степовий журавель	журавель-красень	Степовий журавель
<i>Gallinula</i> Brisson	дика курочка	Курочка водяна	Водяна курочка	Комиш ниця, водяна курочка	Курочка
<i>Porphyrio</i> Brisson	султанська курка	Курка султанська	Султанська курка	султанська курка	Султанка
<i>Otis</i> Linnaeus	дрофа	Дрохва	Дрофа	дрофа, дрохва	Дрохва
<i>Tetrax</i> T. Forster	хохітва, стрепет		Стрепет	стрепет, хохітва	Хохітва
<i>Charadrius</i> Linnaeus	сивка	Сивка	Зуйок	пісочник, зуйок	Пісочник
<i>Chettusia</i> Bonaparte			Кречітка	кречітка	Степова чайка
<i>Hoplopterus</i> Bonaparte	шпорцева чайка		Шпорцева чайка	шпоркова чайка	Шпорова чайка
<i>Himantopus</i> Brisson	ходуличник	Ходуличник	Ходуличник	ходуличник	Кулик-довгоніг

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6
<i>Recurvirostra</i> Linnaeus	шилодзьобка	Шилодзьобка	Шилодзьобка	шилодзьобка, чоботар	Чоботар
<i>Tringa</i> Linnaeus	уліт	Уліт	Уліт	уліт, коловодник	Коловодник
<i>Actitis</i> Illiger			Перевізник	перевізник	Набережник
<i>Phalaropus</i> Brisson	плавунець	Плавунець	Плавунець	плавунчик	Плавунець
<i>Philomachus</i> Anonymus [=Merrem]	турухтан	Турухтан	Турухтан	турухтан	Брижач
<i>Eurynorhynchus</i> Nilsson				кулик-лопатник	Лопатень
<i>Limicola</i> Koch	гязовик	Гязовик	Гязовик	гязовик	Болотяний побережник
<i>Lymnocyptes</i> Kaup	гаршнеп	Гаршнеп	Гаршнеп	гаршнеп	Малий баранець
<i>Gallinago</i> Brisson	бекас	Бекас	Бекас	бекас	Баранець
<i>Scolopax</i> Linnaeus	слуква	Вальдшнеп	Вальдшнеп	слуква, вальдшнеп	Слуква
<i>Numenius</i> Brisson	кроншнеп	Кроншнеп	Кроншнеп	кроншнеп	Кульон
<i>Limosa</i> Brisson	веретенник	Веретенник	Веретенник	веретенник	Грицик
<i>Glareola</i> Brisson	дерихвіст	Дерихвіст	Дерихвіст	дерихвіст, киргик	Дерихвіст
<i>Rissa</i> Stephens	трипалій мартин	Мартин трипалій	Трипалій мартин	трипалій мартин	Трипалій мартин
<i>Chlidonias</i> Rafinesque	болотяний крячок	Крячок болотяний	Болотяний крячок	чорний крячок	Болотяний крячок
<i>Gelochelidon</i> C.L. Brehm	чорнодзьобий крячок	Крячок чорнодзьобий	Чорнодзьобий крячок	мартинодзьобий крячок	Чорнодзьобий крячок
<i>Hydroprogne</i> Kaup	чеграва	Чеграва	Чеграва	чеграва	Каспійський крячок
<i>Thalasseus</i> Boie			Рябодзьобий крячок	чубатий крячок	Рябодзьобий крячок
<i>Clamator</i> Kaup		Зозуля чубата	Чубата зозуля	чубата зозуля	Чубата зозуля
<i>Nyctea</i> Stephens		Сова біла	Біла сова	біла сова	Біла сова
<i>Asio</i> Brisson		Сова вухата	Вухата сова	вухата сова	Вухата сова
<i>Otus</i> Pennant		Совка (сплюшка)	Совка	совка-сплюшка	Совка
<i>Aegolius</i> Kaup		Сич волохатий	Волохатий сич	мохноногий сич, волохатий сич	Волохатий сич
<i>Athene</i> Boie		Сич хатній	Хатній сич	сич	Сич
<i>Surnia</i> Dumeril		Сова яструбина	Яструбина сова	яструбина сова	Яструбина сова
<i>Strix</i> Linnaeus		Сова сіра	Сіра сова	сіра сова	Сова
<i>Apus</i> Scopoli		Стриж (серпокрилець)	Стриж	стриж, серпокрилець	Серпокрилець
<i>Coracias</i> Linnaeus		Сиворакша	Сиворакша	сиворакша, ракша	Сиворакша
<i>Ceryle</i> Boie				рябий рибалочка	Строкатий рибалочка
<i>Alcedo</i> Linnaeus		Рибалочка голуба	Голуба рибалочка	рибалочка	Рибалочка
<i>Merops</i> Linnaeus		Бджолоїдка	Бджолоїдка	бджолоїдка, щурка	Бджолоїдка

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6
<i>Picus</i> Linnaeus		Дятел зелений	Зелений дятел	дятел	Жовна
<i>Dryocopus</i> Boie		Жовна чорна	Чорна жовна	чорний дятел, жовна	Чорна жовна
<i>Dendrocopos</i> Koch		Дятел строкатий	Строкатий дятел	строкатий дятел	Дятел
<i>Picooides</i> Lacepede		Дятел трипалий	Трипалий дятел	трипалий дятел	Трипалий дятел
<i>Riparia</i> Forster		Ластівка берегова	Берегова ластівка	береговушка, берегова ластівка, шурик	Берегова ластівка-ластівка
<i>Ptyonoprogne</i> Reichenbach				гірська ластівка	Скельна ластівка
<i>Hirundo</i> Linnaeus		Ластівка сільська	Сільська ластівка	ластівка	Ластівка
<i>Delichon</i> Horsfield et Moore		Ластівка міська	Міська ластівка	міська ластівка	Міська ластівка
<i>Galerida</i> Boie		Жайворонок чубатий (посмітюха)	Чубатий жайворонок	чубатий жайворонок	Посмітюха
<i>Calandrella</i> Kaup		Жайворонок малий	Малий жайворонок	малий жайворонок	Малий жайворонок
<i>Melanocorypha</i> Boie		Жайворонок степовий	Степовий жайворонок	степовий жайворонок	Степовий жайворонок
<i>Eremophila</i> Boie		Жайворонок рогатий	Рогатий жайворонок	рогатий жайворонок	Рогатий жайворонок
<i>Lullula</i> Kaup		Жайворонок лісовий	Лісовий жайворонок	лісовий жайворонок	Лісовий жайворонок
<i>Alauda</i> Linnaeus		Жайворонок польовий	Польовий жайворонок	жайворонок	Жайворонок
<i>Anthus</i> Bechstein		Щеврик (коник)	Щеврик	щеврик, коник	Щеврик
<i>Oriolus</i> Linnaeus		Іволга	Іволга	вивільга, іволга	Вивільга
<i>Nucifraga</i> Brisson		Горіхівка	Горіхівка	кедрівка	Горіхівка
<i>Pyrrhonorax</i> Tunstall				клушиця	Альпійська галка
<i>Corvus</i> Linnaeus		Крук	Крук	ворона	Крук
<i>Cinclus</i> Borkhausen		Оляпка	Оляпка	рінник, оляпка	Пронурок
<i>Troglodytes</i> Vieillot		Кропивник (волове очко)	Кропивник	кропивник	Волове очко
<i>Prunella</i> Vieillot		Завирушка (тинівка)	Завирушка	завирушка, тинівка	Тинівка
<i>Cettia</i> Bonaparte		Очеретянка середземноморська	Середземно-морська очеретянка	білочерева очеретянка	Середземно-морська очеретянка
<i>Locustella</i> Kaup		Кобилочка (цвіркун)	Кобилочка, цвіркун	кобилочка	Кобилочка
<i>Luscinola</i> Gray		Очеретянка тонкодзьоба	Тонкодзьоба очеретянка	тонкодзьоба очеретянка	Тонкодзьоба очеретянка

Закінчення таблиці

1	2	3	4	5	6
<i>Sylvia</i> Scopoli		Славка (кропив'янка)	Славка	славка	Кропив'янка
<i>Regulus</i> Cuvier		Корольок (золотомушка)	Корольок	корольок	Золотомушка
<i>Saxicola</i> Bechstein		Чекан	Чекан	чикалка, трав'я- нка	Трав'янка
<i>Oenanthe</i> Vieillot		Камінка	Камінка	кам'янка	Кам'янка
<i>Cercotrichas</i> Boie				тугайний соло- вей	Соловейко- горихвіст
<i>Monticola</i> Boie		Дрізд кам'яний	Кам'яний дрізд	скеляр, кам'яний дрізд	Скеляр
<i>Erithacus</i> Cuvier		Малинівка (вільшанка)	Малинівка	вільшанка, ма- линівка	Вільшанка
<i>Luscinia</i> T. Forster		Соловейко	Соловейко	соловей	Соловейко
<i>Panurus</i> Koch		Синиця вусата	Вусата синиця	вусата синиця	Вусата синиця
<i>Aegithalos</i> Hermann		Синиця довгох- воста	Ополовник	довгохвоста синиця	Довгохвоста синиця
<i>Certhia</i> Linnaeus		Пищуха (підкоришник)	Пищуха	пищуха, підкоришник	Підкоришник
<i>Petronia</i> Kaup				скельник	Скельний горобець
<i>Montifringilla</i> C.L. Brehm				сніговий горобець	Сніговий в'юрок
<i>Serinus</i> Koch		В'юрок канаречний	Канаречний в'юрок	канарковий в'юрок	Щедрик
<i>Carduelis</i> Brisson		Щиглик	Щиглик	щиголь, щиглик	Щиглик
<i>Pinicola</i> Vieillot		Смеречник (шур)	Смеречник	шур, смеречник	Смеречник
<i>Coccothraustes</i> Brisson		Костогриз	Костогриз	костолуз	Костогриз

У таблиці наведені лише ті роди з класифікації місцевої орнітофауни, для яких ужито відмінні варіанти українських назв у використаних першоджерелах. ** Роди розміщені за “Конспектом орнітологической фауны СССР” [13].

дображає загальну біотопічну пов'язаність, властиву всім видам роду. В термінологічно-номенклатурному зоологічному словнику [7] цю назву відкинута, а натомість застосовано означення, яке додало плутанини в українську зоологічну номенклатуру: рід *Chlidonias* Rafinesque отримав назву “чорний крячок” (зазвичай її використовують для виду *Chlidonias niger* (Linnaeus)), а вид *Chlidonias leucopterus* (Temminck) – “чорний крячок світлокрилий”, *Ch. niger* (Linnaeus) – “чорний крячок сірохвостий”, *Ch. hybrida* (Pallas) – “чорний крячок білощокий”. Останній з видів, крім голови в шлюбний період, сірого кольору. Отже, через відмову від узагальненої назви і прагнення до надмірної формальної біномізації створено такі назви видів, які не увійшли у вжиток.

Окрему форму становлять прикладкові назви таких родів, як *Haematopus* Linnaeus – Кулик-сорока і *Himantopus* Brisson – Кулик-довгоніг. Завдяки застосуванню дефісу їх можна сприймати як однослівні назви, що мають дві складові, подібно до двокореневих слів. Характерно, що коли відмовитися від використання дефіса в цих назвах, то кожен з елементів назви може мати самостійний зміст. У разі написання першої з

наведених назв як видової у формі “кулик сорока” виникає двозначність, оскільки лексеми “кулик” та “сорока” позначають окремі групи птахів у одному випадку і певний вид в іншому. Написання прикладки “довгоніг” без дефіса, надало б їй функції видового індивідуального означення, тоді як цю лексему використовують у загальному значенні, зокрема, у назвах інших видів невітчизняної орнітофауни: скажімо, стосовно виду *Geranospiza caerulescens* (Vieillot) – яструб-довгоніг. Графічне зображення української назви роду, яка складається з двох іменників, без дефіса не можливе хоча б через відсутність подібної форми серед тих назв родів, які вже усталились у мові. Відповідно, і в родовому елементі в назвах видів, що належать до таких родів, і у видовому означенні, яке подібне до родового елемента в таких назвах і яке використовують без нього, вживання дефіса обов’язкове, зокрема в назві видів *Himantopus himantopus* (Linnaeus) – кулик-довгоніг та *Haematopus ostralegus* Linnaeus – кулик-сорока.

Отже, обираючи українські назви для одиниць таксона родового рівня в класифікації птахів світу, необхідно ґрунтуватися саме на тих лексичних зразках, які вже існують і широко використовувалися у національній орнітологічній номенклатурі. До них належать такі форми, як однослівні назви, двослівні назви, обидва елементи яких повторюються в назвах відповідних видів, узагальнені двослівні назви без повного повторення у назвах видів та прикладкові назви. Варто використовувати і призабуті народні назви, які належать до синонімів, наведених у М. Шарлеманя [17], щоб остаточно не втратити багатство української зоологічної лексики і не вносити в мову фонетично суперечливих іншомовних форм. Однак поряд з тим потрібно використовувати надбання інших мов, узгоджуючи його з наявними лексичними формами живої української мови.

1. Бёме Р. Л., Флинт В. Е. Пятиязычный словарь названий животных. Птицы. Латинский-русский-английский-немецкий-французский. М.: Рус. яз., РУССО, 1994. 845 с.
2. Воїнственський М. А., Кістяківський О. Б. Визначник птахів УРСР. 1-ше вид. К.: Рад. шк., 1952. 351 с.
3. Воїнственський М. А., Кістяківський О. Б. Визначник птахів УРСР. 2-ге вид. К.: Рад. шк., 1962. 371 с.
4. Зубаровський В. М. Хижі птахи. К.: Наук. думка, 1977. 330 с. (Фауна України. Птахи; Т. 5. Вип. 2).
5. Иванов А. И., Штегман Б. К. Краткий определитель птиц СССР. 2-е изд., испр. и доп. Л.: Наука, 1978. 560 с.
6. Кістяківський О. Б. Курині. Голуби. Рябки. Пастушки. Журавлі. Дрофи. Кулики. Мартини. К.: Вид-во АН УРСР, 1957. 432 с. (Фауна України. Птахи; Т. 4).
7. Маркевич О. П., Татарко К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: Термінологія і номенклатура. К.: Наук. думка, 1983. 410 с.
8. Марисова І. В., Талпош В. С. Птахи України. К.: Вища шк., 1984. 183 с.
9. Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури: видання четверте. Ухвалений Міжнародним союзом біологічних наук / Пер. з англ. і фр. К., 2003. XLIII+175 с.
10. Русско-украинско-латинско-английский словарь названий животных. Млекопитающие / Сост. Абрамова Е. А., Луговой О. М. Одесса: ЧП “Фридман А. С.”, 2005. 202 с.
11. Смогоржевський Л. О. Гагари. Норці. Трубноносі. Веслоногі. Голінасті. Фламінго. К.: Наук. думка, 1979. 187 с. (Фауна України. Птахи; Т. 5. Вип. 1).

12. *Соколов В. Е.* Пятиязычный словарь названий животных. Млекопитающие. Латинский-русский-английский-немецкий-французский: 2-е изд., стереотип. М.: Рус. яз., 1988. 352 с.
13. *Степанян Л. С.* Конспект орнитологической фауны СССР. М.: Наука, 1990. 727 с.
14. *Фесенко Г. В., Бокотей А. А.* Анотований список українських наукових назв птахів фауни України. 1-ше вид. Київ; Львів, 2000. 44 с.
15. *Фесенко Г. В., Бокотей А. А.* Анотований список українських наукових назв птахів фауни України. 2-ге вид. Київ; Львів, 2002. 44 с.
16. *Флинт В. Е., Бёме Р. Л., Костин Ю. В., Кузнецов А. А.* Птицы СССР / Под ред. проф. Г. П. Дементьева. М.: Мысль, 1968. 637 с.
17. *Шарлемань М.* Словник зоологічної номенклатури. Назви птахів (проект). К.: Держ. вид-во України, 1927. Ч. 1. 63 с.
18. *Яната О.* За яким принципом треба укладати українську природничу номенклатуру // Вісн. ІУНМ. 1928. С. 21-24.
19. *Mielczarek P., Cichocki W.* Poskie nazewnictwo ptakow swiata // Notatki ornithologiczne. 1999. Tom 40, reszyt specjalny. 264 с.

FORMS OF THE UKRAINIAN BIRD NAMES OF GENUS RANK IN CLASSIFICATION OF BIRD FAUNA OF UKRAINE

H. Fesenko

*Schmalhausen Institute for Zoology of NAN of Ukraine
B. Khmel'nytskoho str., 15, Kyiv, 01601, Ukraine
e-mail: redbook@izan.kiev.ua*

Composition of the Ukrainian names of genera rank has been analyzed based on published materials relevant to national avifauna. An investigation into the lexical and lexicographic forms of the names has been undertaken. Their changes throughout most influential sources of scientific literature of the XX century have been traced too. Various synonyms that had been used to name more than 100 genera of the Ukrainian birds have been considered. Forms of genus and species names identified as most appropriate for unification of the Ukrainian conventional scientific bird nomenclature have been proposed. The proposed approach has been also applied to create such a Ukrainian nomenclature of the birds of the world that would correspond to the native species names that are already used in the national nomenclature of Ukrainian birds.

Key words: national nomenclature, names of genera rank, avifauna, Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 28.04.06

Прийнята до друку 10.05.06